

DELPHINE HORVILLEUR

**VIURE
AMB ELS
NOSTRES
MORTS**

Columna

DELPHINE HORVILLEUR
VIURE AMB ELS
NOSTRES MORTS

Breu tractat de consolació

Traducció de Mercè Ubach

Columna

TÍTOL ORIGINAL: *VIVRE AVEC NOS MORTS*
PRIMERA EDICIÓ: OCTUBRE DEL 2022
© ÉDITIONS GRASSET & FASQUELLE, 2021
© DE LA TRADUCCIÓ: MERCÈ UBACH, 2022
© COLUMNNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U.
AV. DIAGONAL, 662-664 - 08034 BARCELONA
ISBN: 978-84-664-2963-4
DIPÒSIT LEGAL: B. 15.999-2022
FOTOCOMPOSICIÓ: GRUP62
IMPRÈS A CATALUNYA - PRINTED IN CATALONIA

www.columnnaedicions.cat

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

El paper utilitzat per imprimir aquest llibre està qualificat com a ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Azrael

«Amb la vida i la mort a les mans»

Just abans de començar una cerimònia al cementiri, em sona el mòbil.

Despenjo: «Ara no puc parlar. Et trucaré quan s'acabi l'enterrament...».

L'escena s'ha repetit tantes vegades que els meus amics han acabat per fer-ne broma. Sovint, quan em truquen, em pregunten amb sornegueria qui s'ha mort, avui, i com va la vida al cementiri. La meva freqüentació assídua d'aquest lloc on molta gent no va mai o gairebé em fa candidata a passar un interrogatori amb regularitat: «No et fa cosa, veure la mort de tan a prop?», «No se't fa massa dur, estar tan sovint rodejada de gent que ha perdut algú?».

Fa anys que me n'escapoleixo, alternant les respostes de manera aleatòria: «No, no, i ara, t'hi

acostumes», «Sí, sí, és terrible, per temps que passa no m'hi habito», «De fet, depèn del dia i de la situació», «Bona pregunta, li agraeixo que me la faci»...

En realitat, no en tinc ni idea. Ignoro l'efecte que té la mort en els vius que la freqüenten o l'acompanyen. Seria incapaç de dir la influència que té en mi, i no sé quina dona hauria estat si m'hagués pres la molèstia de mantenir-me'n allunyada.

Per contra, sé que, amb el temps, he adoptat alguns ritus o costums que hi ha qui anomenaria gestos conjuradors o bé símptomes obsessivo-compulsius, que m'ajuden de manera molt arbitrària a limitar el lloc que ocupa en la meva existència.

Quan torno del cementiri, per exemple, tinc per costum no anar mai directament a casa. Després d'una inhumació, sempre m'imposo fer una marrada per prendre un cafè o entrar en una botiga, tant és. Creo un sedàs simbòlic entre la mort i casa meva. Nos fos que me l'endugués. Necessito fer el que sigui per desempallegar-me'n, deixar-la en un altre lloc, a prop d'una tassa de

café, en un museu o en un emprovador, i assegurar-me així que em perd la pista i que sobretot no descobreix la meva adreça.

En la tradició jueva hi ha una bona colla de relats que expliquen que la mort et pot seguir, però que existeixen mitjans per enviar-la a passeig, i fer per manera que no et pugui seguir la pista. Moltes llegendes l'escenifiquen sota els trets d'un àngel que visita les nostres cases i es passeja per les nostres ciutats.

Aquest personatge fins i tot té nom, Azrael, l'àngel de la mort. Es diu que, amb una espasa a la mà, ronda a prop dels que ha vingut a colpir. Només són relats supersticiosos, però donen peu a pràctiques originals. Per exemple, en moltes famílies jueves, quan algú es posa malalt, se li atribueix un altre nom. Se li canvia la identitat amb l'objectiu d'induir a error l'ésser sobrenatural que pogués tenir la mala idea de venir a buscar-lo. Imagineu-vos que l'àngel de la mort truca a la porta de casa vostra per reclamar la vida d'un tal Moshe. Llavors li podeu contestar tranquil·lament: «Em sap greu, aquí no hi viu cap Moshe. Això és casa d'en Salomon». I l'àngel, avergo-

nyit, demanarà disculpes per haver-vos molestat i girarà cua.

L'estratagema resulta risible, però proclama una veritat subtil. És propi de la humanitat creure que pot mantenir la mort a distància, crear barreres i relats, maquinari per tenir-la allunyada, o convèncer-se que certs ritus o paraules li confereixen aquest poder.

La modernitat, la medicina i les seves possibilitats tècniques han desenvolupat els seus propis mètodes. Als nostres dies, l'àngel de la mort sí que és mantingut a distància de casa nostra, i se'l convida a presentar-se, si pot ser durant les hores de tancament al públic, als hospitals, les clíniques, les residències de gent gran o els serveis de cures pal·liatives. Es considera que ja no hi té res més a fer, entre nosaltres. Cada vegada hi ha menys gent que es mor a casa, com per protegir els vius d'una morbiditat que no hi tindria res a fer.

Hi penso sovint, en aquesta repartició dels espais, sobretot quan passejo per París i descobrei-

xo certes plaques en façanes d'edificis antics. Aquí va morir tal, en aquesta casa va morir aquesta o aquella personalitat. Avui dia és estrany que la gent sàpiga si hi ha un moribund a la finca on viu, i evitem amb cura pensar en tots els que sens dubte un dia es van apagar a les habitacions on dormim. La mort té els seus dominis reservats i, delimitant-ne el territori, ens pensem que l'obliguem a replegar-se.

Però de vegades la història, amb els seus guions imprevisibles, ens recorda fins a quin punt, malgrat tots els nostres relats i els nostres trucs de màgia, tenim un poder limitat.

L'any 2020, d'un cap a l'altre del món, l'àngel de la mort va decidir visitar-nos una mica a tot arreu, trucar a la porta de tots els continents. Mentre escric aquestes ratlles, no sembla disposat a deixar que el rebutgin. En efecte, encara és als hospitals i als serveis de reanimació, lluny de casa, on la mort colpeix més sovint els malalts de covid, però fa saber a la humanitat que té tot el poder d'immiscir-se en la nostra vida. De sobte, la por que toqui algú proper, que s'infiltri en el nostre territori és palpable. L'àngel que volíem

allunyar exigeix que li fem lloc a la nostra existència i a les nostres societats. Sap com ens diem, la nostra adreça, i no es deixarà enganyar.

La pandèmia també ha trastocat els ritus funeraris i l'acompanyament del dol. Com tots els que fan companyia als moribunds, aquests últims mesos he estat testimoni de situacions que no hauria imaginat mai que viuria.

Anem a visitar els malalts, mentre les màscares i els guants ens priven d'oferir una cara, un somriure o una mà allargada als que marxen; l'aïllament imposat als nostres avis i gent gran per protegir-los d'una mort que vindrà a buscar-los igualment, però que els trobarà desesperadament sols; uns enterraments a porta tancada on es compta els assistents, on es nega als que porten dol una abraçada o una encaixada. Ens ha calgut viure tot això i dir-nos que ja hi pensaríem més tard. Massa tard.

Un dia, molt al principi del confinament, em va trucar una família. Els seus membres eren al cementiri, al davant del taüt del seu pare, sense ningú que els fes costat. No havien demanat a

cap amic que els acompanyés, perquè no volien posar ningú en perill. Però no se sabien cap pregarà jueva, i em suplicaven que els assistís a distància. Així, els vaig murmurar per telèfon unes paraules que ells van repetir en veu alta. Per primera vegada a la vida, vaig portar un enterrament des del menjador de casa, per a una família que no havia vist mai. Quan vaig penjar, em vaig dir que no subsistia cap filtre. La mort havia entrat als llocs on fem vida, sense demanar-nos-en permís.

Havia trobat les nostres adreces i s'havia esmunyit dins cadascun de nosaltres, en les nostres famílies o en les nostres consciències. O, més aviat, ens havia recordat que no se n'havia anat mai, que ocupava tot el seu lloc, i que el nostre poder es reduïa a triar les paraules i els gestos que pronunciaríem en el moment que comparegués.

Trobar les paraules i conèixer aquests gestos és el nucli de la meva tasca.

Des de fa anys, intento definir-la per als que m'ho demanen.

Què és ser un rabí? Naturalment, és oficiar, acompanyar i ensenyar. És traduir textos per donar-los a llegir, i fer escoltar a cada generació les

veus d'una tradició que espera que nous lectors la transmetin al seu torn. Però a mesura que passen els anys, em sembla que l'ofici que més s'acosta al meu té un nom. És el de contista.

Saber explicar el que s'ha dit mil vegades, però donar al que sent la història per primer cop claus inèdites per fer-se-la seva. És aquesta, la meva funció. Estic al costat de les dones i els homes que, en els moments crucials de la vida, necessiten relats. Aquestes històries ancestrals no són només jueves, malgrat que jo les explico en el llenguatge d'aquesta tradició. Creen ponts entre els temps i entre les generacions, entre els que han estat i els que seran. Els nostres relats sagrats obren un pas entre els vius i els morts. El paper d'un contista és quedar-se a la porta per assegurar-se que es manté oberta.

I així és com ens tornem a preguntar pels espais i les separacions. Ens agrada creure que les parets són hermètiques, que la vida i la mort estan ben separades i que els vius i els morts no s'han de creuar. I si en realitat no paren de fer-ho?

Recordo la primera vegada que vaig veure un mort. Va ser a Jerusalem i era una dona. Alesh-

res jo era una estudiant de Medicina i dedicàvem aquell semestre a l'anatomia. Després de l'aprenentatge teòric, havíem de passar unes quantes setmanes a la sala de dissecció. A cadascun de nosaltres se'ns havia assignat un lloc d'estudi, és a dir, una taula on descansava l'home o la dona que havia donat el cos a la ciència. Recordo l'olor penetrant del formol, dels cossos que examinàvem, òrgan per òrgan, múscul per múscul, nervi per nervi.

Sens dubte per protegir-nos emocionalment, per tenir a ratlla la por i l'aprehensió, havíem deixat de mirar-los com a organismes sencers, i observàvem amb atenció cada element anatòmic tot desconnectant-los els uns dels altres. Es tractava d'assegurar-nos, tan fredament com era possible, que tot quadrava a la perfecció amb els detalls del llibre que havíem memoritzat minuciosament.

Un dia, havíem d'estudiar l'anatomia de la mà, i assegurar-nos que reconeixíem cadascun dels lligaments, que distingíem l'artèria i el nervi ulnar, la vena cubital i el múscul flexor. Quan vaig aixecar el llençol posat damunt del braç dret del cos que dissecava des de feia uns quants dies,

vaig notar que em venien basques. A l'extrem de la mà d'aquella dona que havia donat el cos a la ciència, li vaig veure les ungles llimades, que un cop morta segur que havien continuat creixent; les tenia pintades d'un rosa molt elegant.

Probablement se les havia pintat molt poc temps abans de morir. Semblava com si l'última capa a penes hagués tingut temps d'assecar-se quan Azrael havia trucat a la seva porta, amb l'espasa a la mà, per segar la vida a aquella dona amb una manicura tan ben feta. Aquesta visió em va trasbalsar. Em penso que en aquell moment em va saltar a la cara una realitat indicible, una obvietat total però que nosaltres, els estudiants de Medicina, ens negàvem a formular: cadascun dels cossos dissecats explicava la vida d'un home o una dona, una vida segurament complexa i turmentada, feta de profunditat i de superficialitat, de la decisió presa finalment un dia determinat, de contribuir a la ciència i de pintar-se les ungles, tot el mateix dia.

En aquella sala d'anatomia de la Facultat de Medicina, la vida i la mort es tocaven amb els

capcirons dels dits, en els d'una dona que de sobte jo ara mirava de manera diferent. I em tornava al cap la més famosa de les poca-soltades, la que continua revelant, tal com jo ho veig, la saviesa més pregona de tots els temps: «Cinc minuts abans de morir, encara vivia».

Dir això, amb l'obvietat dels llocs comuns, és reconèixer que fins a l'últim instant, fins i tot quan la mort és inevitable, la vida no es deixa confiscar del tot. Encara s'imposa a l'instant que precedeix la nostra desaparició i, fins al final, sembla dir a la malaltia que hi ha la possibilitat de coexistir.

De fet, pot ser que aquesta cohabitació no esperi la mort per instal·lar-se. Al llarg de tota la nostra existència, sense que en tinguem consciència, la vida i la mort ballen sense parar, amb les mans agafades.

Aquesta dansa em va aparèixer en un llibre, per aquells mateixos anys a la Facultat de Medicina. Encara hi estudiava, de manera inquietant, la mà i la seva biologia. A les classes d'embriogènesi, en què s'aprenen les etapes de la formació de la vida *in utero*, vaig descobrir que, com molts òr-

gans del cos humà, els dits es formaven per mort cel·lular. La mà humana es desenvolupa primer en forma de palma, completa i sense gens d'espai entre les extremitats, i no és fins més tard que, dins el procés normal d'evolució, els dits s'individualitzen i se separen un per un mitjançant la destrucció de les cèl·lules que els mantien units. Per dir-ho d'una altra manera, el cos humà s'esculpeix gràcies a la mort dels elements que el componen. És com funciona amb totes les extremitats digitals, però també amb moltes cavitats de l'organisme, el cor, els intestins o el sistema nerviós. Si arriben a complir les seves funcions és perquè a dins s'ha format un buit. El que permet l'acció d'aquests òrgans és la desaparició d'una part d'ells mateixos. Així doncs, devem la vida a la mort que hi ha intervingut.

Aquest fenomen fascinant de mort en el si de la vida ha estat estudiat sobretot per un investigador i contista incomparable, Jean-Claude Ameisen, que sent passió per aquest procés, anomenat *apoptosi*. El nom d'aquesta mort programada al cos ve del grec i vol dir «caure des de dalt». El terme també designa l'estació de la tardor, que veu com els arbres perden les fulles.

Així funcionen les estacions de l'existència, els arbres i els homes només poden continuar vivint si la mort els visita. Els únics que viuen la primavera són els que pateixen l'apoptosi i permeten que la mort esculpeixi la possibilitat del seu renaixement. Avui, la cancerologia no diu altra cosa: les cèl·lules en què la vida continua, les que es neguen a morir i adquireixen una vitalitat gairebé eterna esdevenen tumorals. L'excés de vida ens condemna, i la mort inhibida ens resulta fatal. És quan la vida i la mort van de bracet que la història pot continuar.

Vaig estudiar anatomia, biologia i embriogènesi, però no em vaig fer metgessa, ni tampoc investigadora. Al final vaig prendre la decisió d'acompanyar els vius d'una altra manera.

Em fa l'efecte que, en el meu ofici de rabina, tot el que la biologia i les ciències de la vida m'han ensenyat troba altres traduccions, i que aquests sabers del cos entren en diàleg amb els relats que aporto.

La biologia m'ha ensenyat fins a quin punt la mort forma part de la vida. El meu ofici de rabina m'ensenyà cada dia que és a les nostres mans

fer que el contrari també sigui veritat: en la mort també es pot deixar lloc per als vius. Per això n'hem de poder parlar, trobar les paraules que els preservaran de manera més eficaç que el formol. Cada vegada que oficio al cementiri, procuro honrar aquest lloc i fer-lo créixer, per la força de les històries que ens deixen marques indelebles, la prolongació dels morts en els vius.

El llibre que teniu a les mans reuneix unes quantes històries que m'ha estat donat d'explicar, unes vides i uns dols que m'ha tocat viure o que he pogut acompanyar. En alguns casos n'he canviat alguns detalls per respectar plenament la intimitat dels parents de la persona traspasada, i en d'altres he estat del tot fidel a la realitat, amb el consentiment de les famílies afectades. A tots aquests homes i dones a qui he fet costat, tant si la seva història figura en aquestes pàgines com si no, vull expressar el meu agraïment infinit i els reitero que per a mi ha estat un honor ser a prop seu, agafant-nos les mans.